

Zəlimxan Yaqub yaradıcılığında poetik fiqurlar

Aygül Çobanova

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, dissertant
E-mail: acobanova1974@gmail.com

Annotasiya. Məqalədə Zəlimxan Yaqub yaradıcılığında poetik fiqurun forma və zənginlikləri araşdırılır. Göstərilir ki, hər hansı bir şairin poetikasının zənginliyini, çoxşaxəliliyini şərtləndirən amillərdən biri də dilin ifadə gözəlliyi, estetikası, fikrin ifadə formalarının müxtəlifliyi, obrazlılığıdır. Z.Yaqub yaradıcılığında sözün düzümü, ifadə forması, deyilişi, poetik fiqurlardan, məcazlardan istifadənin çoxçeşidliliyi, hər şeydən əvvəl, obrazlı bədii təfəkkürü zənginləşdirir, şairin fərdi üslubunu formalaşdırır. Zəlimxan Yaqub şifahi nitqində olduğu kimi, poeziyasında da dilin bütün imkanlarından maksimum istifadə etmişdir. Əlbəttə, onun poetik dilinin başlıca və əsas xüsusiyyəti canlı xalq dilinə, danışq dilinə yaxın olması, xəlqiliyini, sadəliyini qoruyub saxlamasıdır. O dilində xalqın yaddaşında daşlaşaraq bugünüməzə gəlib çatan idiomatik sözlərdən, frazeoloji birləşmələrdən, atalar sözləri və zərb-məsəllərdən, qanadlı ifadələrdən maksimum istifadə etmişdir. Zəlimxan Yaqubun poetikası olduqca zəngindir; şeirlərində atalar sözləri, zərb-məsəllər, hikmətli ifadələr, aforizmlər xalq dilindən gələrək poeziyasında vətəndaşlıq hüququ qazanır. Üslubi poetik fiqur kimi şeirlərində zəngin təşbəhlərdən, məcazlardan, metaforlardan, təzadlardan, metonimiya, sintaktik təkrarlar və təkrirlərdən, eləcə də, kinayə, eyhamlı ifadələr və sarkazmlar da həm canlılığı artırır, həm də mətnə poetiklik gətirir. Onun poetik mətnlərində mübaligə, poetik müqayisələr və litotalar da üslubi poetik imkanları zənginləşdirən faktorlar kimi çıxış edir. Bütün bunlar Zəlimxan Yaqubun poeziyasını çoxsəsli edir, onu dil-üslub baxımından zənginləşdirir.

Açar sözlər: Zəlimxan Yaqub, poetik fiqur, alliterasiya, sintaktik təkrarlar, assonans

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 23.06.2024; qəbul edilib – 01.07.2024

Poetic figures in the creativity of Zalimkhan Yagub

Aygun Chobanova

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS, dissertation student
E-mail: acobanova1974@gmail.com

Abstract. The article examines the form and richness of poetic figures in the works of Zalimkhan Yagub. It is shown that one of the factors determining the richness and diversity of the poetics of any poet is the expressive beauty and aesthetics of the language, diversity of forms of expression of thought and imagery. In the works of Z.Yagub, the arrangement of words, the form of expression, intonation, the diversity of the use of poetic figures and metaphors, first of all, enrich the figurative artistic thinking and form the individual style of the poet. Zalimkhan Yagub made the most of all the possibilities of the language both in oral speech and in his poetry. Of course, the main and fundamental feature of his poetic language is that it is close to the living folk spoken language and preserves its humanity and simplicity. He used the most of idiomatic words, phraseological

combinations, proverbs and sayings, catchphrases that have remained in the memory of the people and have reached our days. Zalimkhan Yagub's poetics are very rich: proverbs, sayings, wise sayings, aphorisms in his poems come from the folk language and acquire the right of citizenship in his poetry. In his poems, rich allegories, metaphors, contrasts, metonymy, syntactic repetitions, as well as irony, allusive expressions and sarcasm as poetic figures of stylistics increase liveliness and give the text poetry. In his poetic texts, exchange, poetic comparisons and litotes act as factors that stylistically enrich poetic possibilities. All this makes Zalimkhan Yagub's poetry polyphonic, enriches it in terms of language and style.

Keywords: Zalimkhan Yagub, poetic figure, alliteration, syntactic repetitions, assonance

Article history: received – 26.04.2024; accepted – 13.05.2024

Giriş / Introduction

Hər hansı bir şairin poetikasının zənginliyini, çoxşaxəlilyini şərtləndirən amillərdən biri də dilin ifadə gözəlliyi, estetikası, fikrin ifadə formalarının müxtəlifliyi, obrazlılığıdır. Poeziyada sözün düzümü, ifadə forması, deyilişi, poetik fiqurlardan, məcazlardan istifadənin çoxçeşidliliyi, hər şeydən əvvəl, obrazlı bədii təfəkkürü zənginləşdirir, şairin fərdi üslubunu formalaşdırır. Şair hər hansı bir obrazı, hadisəni təsvir edərkən dilin leksik-semantik, frazeoloji, morfoloji və sintaktik vasitələr sistemi kimi, bədii obrazlıq yaradan poetik ifadə vasitələri, məcazlardan və digər estetik faktorlardan da istifadə etməklə fikrin estetik təsir gücünü daha da artırmış olur. Sözün həqiqi mənasından uzaqlaşaraq məcazlaşması və ya hər hansı bir fikrin obrazlı deyilməsi dilə, poetik mətnə obrazlıq verir. V.Vinoqradov *“Bədii dildə sözün məzmunu onun əsas nominativ-əşyavi mənası ilə məhdudlaşmur”* [4, s.321] – dedikdə məhz dilin estetik məzmununu və bədii təsir gücünün effektivliyini nəzərdə tuturdu. Bədii təsvir və ifadə vasitələri poetik dilə öz mənasından başqa bir sıra mənalar da işlənməyə imkan verir ki, bu da poetik dili zənginləşdirməklə yanaşı, ona əlavə poetiklik, effektivlik gətirir. Şairin bu yanaşması bədii mətnə bir az da estetiklik və obrazlıq əlavə edir, ona qatqı verir. A.Yefimovun *“...obrazlıq bədiiilikdən daha geniş anlayışdır”* [5, s.95] kimi götürməsi də məhz buradan qaynaqlanır. Poetik fiqurlar və ya məcazlara metafor, metonimiya, təşbeh, müqayisə, təkrir, mübaligə, kiçiltmə, bəzən isə şəxsləndirmə və canlandırmanı da daxil edirlər.

Əsas hissə / Main part

Zəlimxan Yaqub şifahi nitqində olduğu kimi, poeziyasında da dilin bütün imkanlarından maksimum istifadə etmişdir. Əlbəttə, onun poetik dilinin başlıca və əsas xüsusiyyəti canlı xalq dilinə, danışq dilinə yaxın olması, xəlqiliyini, sadəliyini qoruyub saxlamasıdır. Onun dilində xalqın yaddaşında daşlaşaraq bugününüzə gəlib çatan idiomatik sözlərdən, frazeoloji birləşmələrdən, atalar sözləri və zərb-məsəllərdən, qanadlı ifadələrdən maksimum istifadə etməsidir. Bu, onun poetikasının əsas özəlliklərindəndir. Bununla yanaşı, şairin poetik nitqində leksik və üslubi özəlliklər də vardır ki, bu da şairin poetik fiqurlarında təzahür edir. Z.Yaqub Azərbaycan dilində adi görünən hər hansı bir əşyaya, hadisəyə poeziyada əsas mənasından fərqlənən olduqca zəngin poetik mənalar verir. Şair poetik dilin mahiyyətində potensial keyfiyyəti olan hər bir sözü, ifadəni məcazlara çevirməklə ona yüksək üslubi zənginləşdirmə qazandırır. Tənqidçi Əsəd Cahangir şairin dil-üslub xüsusiyyətlərini dəqiqliklə ifadə edir: *“Zəlimxan Yaqub şeirlərindəki dil-üslub xüsusiyyətləri ilə çoxəsrlik milli bədii fikrə qırılmaz tellərlə bağlı şairdir. Milli bədii dil və poetikanın çoxəsrlik təcrübəsinə söykəndiyi üçün şairin elə bir misra, hətta sözünü tapmaq çətindir ki, yerinə düşməsin, artıq və yersiz görünsün”* [6, s.76].

Zəlimxan Yaqub poetik mətnə dilin üslubi və təsvir vasitələrindən istifadə edərək bədii fikrə qeyri-adi poetiklik gətirmişdir. Poetik sintaktik təkrarlar, alliterasiya, assonans və s. kimi

xüsusiyyətlərdən əvvəldə bəhs etmişik. Şairin poetikasını zənginləşdirən komponentlərdən biri də poetik fiqurlardır. Ümumiyyətlə, bədii ədəbiyyatın başqa janrlarına nisbətən poetik fiqurlar poeziyada daha geniş işlənilir. Z.Yaqub da məcazlardan geniş istifadə edən şairlərdəndir. Onun poeziyasında məcazlar-metaphorlar, epitetlər, ritorik suallar, metonimiya, sinonimlər, omonimlər, təşbehlər, eyhamlar, eləcə də rəmzi mənalı sözlərdən geniş istifadə olunur. Bu poetik fiqurlardan biri də metafordur. Yunanca köçürmə mənasında olan metafor (metaphora) hər hansı bir şeyə uyğun əlaməti başqa bir əşyanın üzünə köçürülməsidir. Metaforu A.Potebnya “*ixtisar edilmiş müqayisə*” [7, s.135] adlandırır ki, burada böyük həqiqət var. Bunu gizli müqayisə hesab edənlər də var. Z.Yaqub poeziyasında da metaforlardan geniş istifadə edilir. Onun metaforlardan istifadəsi təbii və səmimidir. “Çin qızı, Çin gözəli” şeirində bu cür metaforlara rast gəlirik. **“Yanağın güldən zərif, // Belin telindən incə. // Dilin sözündən şirin, // Sözü dilindən incə // Göy suların ağ quşu, // Qızdan, gəlindən incə. // Sən mənim nəzərimdə // Dünyanın ən gözəli, // Çin qızı, Çin gözəli”** [7, s.46] bəndində çin gözəlinin yanağını “güldən zərif” metaforundan istifadə edərək gözəlin zərifliyini təbiət üzərinə köçürür. “Dilin sözündən şirin, sözü dilindən şirin” misrlərində də qarşılıqlı metaforlardan istifadə edir. Çin gözəlini “Göy suların ağ quşu”na bənzətməsi də metaforun ən yaxşı poetik ifadəsi kimi yadda qalır. Şeir 3-cü bəndində də metaforlar karvanını görürük:

*Bu ağılı ki, səndə var,
Süd gölündə çimənsən,
Bu ətir ki, səndə var,
Yamyaşıl bir çəmənsən.
Bu qiymət ki, səndə var,
Ləlsən, yaqut, yəmənsən... [8, s.46]*

Bu metaforlar vasitəsilə şair qəhrəmanının- gözəlin gözəlliyinin xarakterini açır və daha yığcam, lakonik şəkildə gözəlin obrazını yaradır. Şairin metaforları bununla bitmir, obrazın tamamlanması yolunda metaforlarını davam etdirir. “Səni ana doğmayıb, // Səni ata əkməyib, // Buludun arasından // Hazır **enmiş mələksən**”,-deyə onu mələyə bənzədir. Metafor semantik cəhətdən qohum olan anlayışların yaxınlaşmasına əsaslanır. Şair də məhz metaforlarını bu qohum anlayışlar kontekstində davam etdirir:

*Heç kəs səni böyüdüb
Zəhmətini çəkməyib.
Bir səsə bax, ay Allah,
Nəfəsə bax, ay Allah,
Qumru belə ötməyib,
Kəklik belə çəkməyib,
Heç yerdə görməmişəm
Belə zərif, belə şux
Bir belə şən gözəli
Çin qızı, Çin gözəli. [8, s.46-47]*

Şair Çin gözəlini tərif edərkən müqayisə obyektinin bütün incəliyini, gözəlliyini nəzərə alır, seçdiyi sözlərin xüsusiyyətləri bütün incəliyi ilə ifadə olunur. Şair onu “hazır enmiş mələyə” bənzədikən açıq şəkildə demir. Səsinə tərif edərkən “Bir səsə bax, ay Allah, Nəfəsə bax, ay Allah” heyrəti ilə bildirir. A.Potebnya “ixtisar edilmiş müqayisə” dedikdə məhz bunu nəzərdə tuturdu. Onun danışığını, səsinin gözəlliyini “**Qumru belə ötməyib**” sözlərilə quş üzərinə köçürərək təsvir edir. Üzündəki ənik-kirşanı gizli şəkildə belə ifadə edir: “*Kəklik belə çəkməyib*”. “*Heç yerdə görməmişəm/Belə zərif, belə şux*” deməklə isə onun bənzərsizliyini göstərir.

Hər bir şairin dünyagörüşünə uyğun da metaforlar olur; insanlara məxsus hər hansı bir keyfiyyəti təsvir edərkən onu əhatə edən ələmlə müqayisədə dünyagörüşünə, milli xarakterinə uyğun metaforlara müraciət edir. Z.Yaqubun şeirlərində çox zaman insan-təbiət münasibətləri məhz bu metaforlar vasitəsilə çatdırılır. “Belə qocalasan” şeirində özünü təbiətə bənəzdərək yazır: **“Ya Qoşqar olasan, ya da Şah dağı, // Belə ucalasan, ucalanda da”** [8, s.74]. Metaforların əsas əlamətlərindən biri budur ki, bənzəyənlə bənzədilənlərdən biri ixtisar olmuş olur. Şair də burada özünü nəzərdə tutmuş və Qoşqara, Şah dağa bənzətmişdir. **“Başında Günəşdən tac olanda da”** misrası da metaforik xarakter daşıyır. “Çıraqqala” şeirinin ilk bəndində işlənən metaforlar da şairin türk dünyası dünyagörüşünün bir parçasının ifadəsidir: “Hər qalanın adında bir zamandan nişan var, // Bu qala **nur qaladır**, bu qala Çıraqqala! // Tacından **Günəş öpər**, taxtından yaşıl çəmən, // Düşmənin üçün göz dağı, dost üçün yaraq qala!” Şair burada Çıraqqalanı nur qalaya, Günəşin tacından, yaşıl çəməninin isə taxtından öpməsini təsvir edərək metafor yaratmışdır.

“Gedəsən” qoşmasında da şair **“Söz alıb güllərin gül dodağından, // Nəğmələr çələngi hörüb gedəsən”**, -deyərkən insana bənzər dodağı gülə köçürməklə uğurlu bir metafor işlətmişdir. “Gözəldir” şeirində də şair metaforlar cərgəsi ilə poetik effektivlik yaratmışdır:

*Payız kövrəldəndi, bahar coşduran,
Məni sərt eləyən qış da gözəldi.
Ürəyin daşdı mı, demə, ay insan,
Duymağa bacarsan daş da gözəldir. [8, s.76]*

Şair burada insana məxsus olan “kövrəlməyi”, “coşmağai” payız və baharın üzərinə köçürməklə təkcə metafor yaratmır, həm də payızla baharın obrazını yaradır. “Ürəyin daşdı mı” metaforunda isə əvvəlki metaforları məntiqi cəhətdən tamamlayır. “Getməyəm” şeirində isə **“Su içmişəm bulağından dağların, // Bulaq olub süzülməmiş getməyəm”** misralarında isə özünü bulağa bənzədir. Bəzən isə bu metaforlar çox qısa təyin şəklində işlədilir: **“Aran anam, yaylaq bacım, dağ atam, // Gərək hər gün şirə çəkəm, tağ atam”** misralarında lakonikliklə aranı anaya, yaylağı bacısına, dağı isə atasının üzərinə köçürməklə uğurlu metafor nümunəsi yaradır. “Bu sevinci alma mənim əlimdən” şeirində də buna oxşar metafordan istifadə edir: **“Qarlı zirvə şöhrətimdi, tacımdı, // Dağ qardaşım, yaşıl yaylaq bacımdı”**. Şair **“Bu gecə dünyanın ən xoşbəxtiyəm, // Bulaq bir yanımda, çay bir yanımda. // Təbiət nazımla oynayır mənim, // Ulduz bir yanımda, Ay bir yanımda”** misralarında insana məxsus olan “yanında olmağı” təbiətin (Ay, ulduz, bulaq, çay) üzərinə köçürülür. “Təbiət nazımla oynayır mənim” misrasında insana məxsus olan nazı ilə oynamaq yenə də təbiətin üzərinə köçürülməklə poetik təsirlilik yaratmış olur. “Təbiət Allahın şah əsəridi” şeirində də bu cür metafor zənginliyi ilə qarşılaşırıq: **“Gəlir ildırımlar kəllə-kəlləyə”, “Şimşəklər döyüşür hey kəllər kimi”, “Dağ kəli qayanın yarasığıdır”, “Çiçəklər xanımdı, güllər pəridi”, “Palıddan mərdliyi götürə bildi”, “Şimşəkdən öyrəndi qəzəbi insan”, “Torpağın ruhunu diri saxlamaq”** və s. son dərəcə orijinal metaforlardan istifadə edir.

Zəlimxan Yaqubun poetikasında poetik fiqurlardan istifadə sadədir, təbii və səmimidir. Bu zaman onun dilinin sinmtaksisi öz təbiiliyini, axıcılığını, səmimiliyini qoruyub saxlayır. Poetik fiqurlar onun poetikasında məzmunun qorunması ilə yanaşı, poetik-estetik gözəlliyə xidmət edir. Poetik fiqurların funksionallığı ilə bağlı Xasay Cabbarov yazır: **“Poetik fiqurlar da, məcazlar da bədii üslubda bir məqsədə - insanın arzu və istəklərini, duyğu və düşüncələrini obrazlı şəkildə canlandırmaq məqsədinə xidmət edir”** [3, s.133]. Bu cəhətdən Z.Yaqubun poeziyası zəngin material verir; onun poetik mətnlərinin formalaşmasında, nitq vahidlərinin düzülüşündə poetik fiqurların və bədii təsvir və ifadə vasitələrini poetikasından ayrılıqda götürmək olmaz. Belə poetik fiqurlardan biri də epitetlərdir. Epitetlər poeziyada şairlərin ən çox istifadə etdiyi poetik fiqurlardan hesab olunur. Epitetlərə bəzən dilçilikdə “bədii (poetik) təyin” də deyilir. Lakin buna sadəcə bədii təyin kimi baxmaq yanlış olardı, bu fiqurdan şairlər bədii təsviri daha da qüvvətləndirmək, lako-

nikləşdirmək üçün müraciət edirlər. Poetik fiqurun növlərindən biri olan epitetlər bədii mətndə müəyyən bir sözə aid olub onu təyin edir. Z.Yaqub poetikasında epitetlər başqa bir sözü qüvvətləndirmək və zənginləşdirmək baxımından işlədilir və təsvir edilən hadisənin bu və ya digər xarakterik əlamətlərinin meydana çıxarılmasında mühüm rol oynayır. Şair poetik mətnin ekspressivliyini gücləndirmək üçün epitetlərə də tez-tez müraciət edərək hər hansı bir əşyaya özünün emosional münasibətini ifadə edir: *"Səsin, ünün eşidilməz olanda, // Ünsüz ömrü yaşamasan yaxşıdı. // Qiblə seçib namazına durmasan, // Yönsüz ömrü yaşamasan yaxşıdı"* bəndində şair "ünsüz" və "yönsüz" epitetlərini işlətməklə bu cür yaşamağa poetik münasibətini bildirir. Şeirinin sonrakı bəndlərində də *"Günsüz ömrü yaşamasan yaxşıdı", "Dənsiz ömrü yaşamasan yaxşıdı", "Dinsiz ömrü yaşamasan yaxşıdı"* misraları ilə həm şeirin əvvəlki ahəngini qoruyub saxlayır, həm də epitet yaradıcılığını davam etdirir. "Atam üz qoyduğu torpaq" şeirində isə şair epiteti təsvir etdiyi obyektədən sonra işlədir: *"Könlümün nisgili, yası, // Qəlbimin qubarı, pası. // Borçalının bir parası, // Atam üz qoyduğu torpaq"*. Atasının üz qoyduğu torpağı təsvir edərkən "nisgilli, yası könlüm", "qubarlı, paslı qəlbim" epitetlərini özünəməxsus orijinallıqla işlətməmişdir. "Bu gün" şeirində də eyni təsvirdən istifadə etmişdir; "həlim havalar", "ləlim ləçəklər" əvəzinə orijinal təsvir forması tapmışdır:

*Nə soyuqdu, nə istidi,
Havalar həlimdi bu gün.
Çiçəklər qızıl külçəli,
Ləçəklər ləlimdi bu gün. [8, s.223]*

Dörd sətirdə şair üç epitetdən istifadə etmişdir ki, onların ikisi təsvir olunan obyektədən sonra, biri isə əvvəldə gəlir. Bəzən şair sinonim epitetlərdən də istifadə edir ki, bu da poetik mətnə emosionallıq gətirməklə yanaşı, onun xarakterinin müxtəlif əlamətlərini də açmağa xidmət edir:

*Arxalı, dayaqlı, elli-obalı,
Ömər koxaları elsiz qoydular.
Diliylə bülbülü mat qoyanları,
Lal-kar elədilər, dilsiz qoydular. [8, s.245]*

Zəlimxan Yaqubun poetikasında ən çox işlənən poetik fiqurlardan biri də bənzətmə və ya təşbəhlərdir. Onun poeziyası demək olar, təşbəhlərlə doludur. Hər hansı bir sözün ekspressivliyini artırmaq, qüvvətləndirmək üçün şair bu poetik fiqurdan çox istifadə edir. *"Torpağında Rəşid kimi pəhləvanın gücü var, // Dağlarında igidlərin qalası var, bürcü var, // Övlad kimi Zəlimxanın hələ sənə borcu var, // Öz yerində ağır aylaş, möhkəm dayan, Borçalı"* bəndində şair eyni tipli iki bənzətmədən ("Rəşid kimi pəhləvanın", "Övlad kimi Zəlimxanın") istifadə edir. *"Ana südü kimi keçib qanıma, // Qan kimi damara sızanım, haray"* yaxın misralarında da şair iki fərqli təşbeh işlədərək şeirə poetik ifadəlilik qazandırır. "Şəhid ruhu" şeirinin isə hər bir bəndinin son misrası kimi bənzətməsi ilə bitir: *"Yana-yana tükəndik piltənin yağı kimi", "Bir-bir uralanırıq bostanın tağı kimi", "Dağ yoxdu bu dünyada sinəmin dağı kimi", "İçimizi göynədir içilən ağı kimi", "Yandırır dodağımı bayatı, ağı kimi", "Qəhrəman bir millətin oyanmış çağı kimi", "Qaldır Azərbaycanın ən məğrur dağı kimi"* və s. Şair bəzən bu cür bənzətmələri şeirin bir bəndinin ilk üç misrasında işlədərək həm də müəyyən təkrarlıq yaradır:

*Palı kimi tufanlarla ök olan,
Qüvvət kimi qolumuzda güc olan,
Papaq kimi başımızda tac olan,
Zireh kimi əynimizdə geyilən –
Nəymiş Allah, bu Borçalı deyilən?! [8, s.207]*

Bu cür silsilə təkrarlar mətnin özündən doğaraq şeirə bir emosionallıq gətirir, poetik düşüncəni qüvvətləndirməyə xidmət edir. *"Hər sözü olsa da bal kimi şirin, // Yurda nə xeyri var,*

xalqa nə xeyri?” [8, s.57] – misralarında “bal kimi”dən sonra “şirin” ifadəsini də əlavə edir. Çox zaman kimi təşbehini şair təkrar kimi işlədərək poetik mətndə emosionallığı artırır: “*Qalxacaq öz yerindən kişi kimi, ər kimi, // Qalxacaq öz yerindən hamı bir nəfər kimi*” [8, s.224]. Araşdırmalarımız göstərir ki, Z.Yaqub ən çox təşbehin bu formasından istifadə etmişdir.

Şair bənzəyənlə bənzədilən arasında əlaqə tapmaqla dilin zənginliyindən də istifadə etməyə çalışır. Bu zaman təkcə **kimi** qoşmasından deyil, elə bil ki, **tək** kimi sözü işlətməklə poetik yeknəsəqlikdən qaçır. “Qarabağ ən çətin sualdı, qardaş” şeirində “tək” təşbehini yerində işlədir:

*Görəsən önünə əzizlərimin,
Şad bir xəbər kimi çıxacağammı?
Sevincim qəlbimdə sığışmayanda,
Daşaltı çayı tək axacağammı?* [8, s.65]

Burada şair əvvəldə “xəbər kimi” təşbehindən istifadə etdiyi üçün ikinci bənzətməsində “tək” (çayı tək) təşbehindən istifadə etmişdir. “Güllə” şeirində düşmənin Qarabağdakı işğalı zamanı bizə tuşlanan gülləni təsvir edərkən “canavar tək” təşbehini işlədir: “*Dünyanı qana buladı, // Vay saldı, meydan suladı, // Canavar tək hey uladı, // Haqqımızı yeyən güllə*”. Ancaq onu da demək lazımdır ki, bu cür təşbehlər şairin poetik mətnində o qədər də geniş yer tutmur.

Zəlimxan Yaqubun bəzi təşbehlərində bənzəyənlə bənzədilən arasında əlaqə olduğu kimi, bənzədilənin xarakteri də açıılır. Zəlimxan Yaqubun poetikasında çox işlənən poetik fiqurlardan olan metonimiyadır. Yunan sözü olub “ad dəyişmə” mənasını verən bu poetik fiqur poeziyada tez-tez işlədilir. Metonimiya metafora da oxşayır. Lakin onlar arasında müəyyən fərqlər də vardır: “*Metaforada bir-birinə bənzədilən hadisələr arasında bilavasitə real bir əlaqə olmadığı halda, metonimiyada bu bənzətmə bir-biri ilə əlaqədar olan hadisələr əsasında qurulur. Metonimik məcazda nəinki əşya. Hətta anlayış da bütövlükdə dəyişir*” [2, s.135]. Z.Yaqub “Dur ayağa, məmləkətim!” şeirində düşməndən söz açarkən bir neçə yerdə bu sözü işlədir, başqa bir yerdə isə “düşmən” sözünü “haqsız”la əvəz edir: “*Haqsız meydan suladıqca əlimizdən haqq gedir, // Gözümüzdən arx açılır, çay gedir, bulaq gedir*” [8, s.25]. Şairin poeziyasında metonimiya oxşar əşyaların və onların əlamətlərinin qarışdırılması ilə deyil, bir-birilə daxili, ya xarici əlaqədə olmayan fərqli əşyaların yaxınlaşması ilə yaradılır. Burada əsas məqsəd əşyaya. Hadisəyə hərəkətilik vermək, poetik ifadəliliyi artırmaqdır. “Gecikmiş etiraf” şeirində isə “düşmən” sözünü başqa bir yerdə “yad” bənzətməsi ilə əvəz edir:

*Düşmən at oynadıb Cıdır düzündə,
Bizi kökümüzdən qoparacaqsa,
Dəri b göy çəməndə xarı bülbülü
Yadlara hədiyyə aparacaqsa.* [8, s.55]

“Döyüşdədir Azərbaycan” şeirində də düşmən sözünü iblislə əvəz edərək yazır: “**İblislərin** fitvasıdır, // Torpağa qanları təkən” [8, s.59]. “Torpaq yanğısı” şeirində isə düşməni “arxalı köpəklər” bənzətməsi ilə ifadə edir: “*Arxalı köpəklər səs səs verdi, // Cumdu irəliyə qurd basabasa*” [8, s.63]. “Şəhid rıhu” şeirində şair düşmənin obrazını “alçaq”, “bıçaq”, “qaçaq” və “şər” mənfi emosiyaları ilə adlandıraraq oxucuda düşməne qarşı nifrət duyğusu yaradır:

*Ər tək meydana çıxmır, gizlənir qaçaq gəlir,
Dırnağında avtomat, dişində bıçaq gəlir,
Torpağıma göz dikən nə qədər alçaq gəlir,
Şər yeriyir üstümə qanıçən yağı kimi.* [8, s.106]

“Güllə” şeirində də yenə şair “düşmən” sözünü çox işlətməmək üçün “yağı” metonimiyası ilə əvəz edərək yazır: “*Yağı kəsdi önümüzü, // Haqq, götürmə ünümüzü, // Bircə gündə günümüzü, // Göy askiyə düyən güllə*”.

Zəlimxan Yaqub poetik fiqur kimi təzad fiqurundan istifadə etməklə poetik mətndə bir ziddiyyət, qarışıqlıq müqayisə yaratmağa nail olur. Təzad onun poetik mətnlərində özünəməxsus əlaqə formalarından biri kimi çıxış edir və bədii-estetik qavranış aktı kimi reallaşır. Şairin poetikasında təzadlardan yalnız sözlər arasında deyil, fikirlər arasında da əlaqələr yaratmaqla poetik mətndə effektivlik yaratmış olur. Bu poetik fiqur həm də şairin dünya, həyat haqqında fəlsəfi düşüncəsini ortaya çıxarmaq baxımından olduqca əhəmiyyətli olur. Poetik mətndə təzadların harmoniyasını və işlənmə effektivliyini araşdıran Sərxan Abdullayev təzaddan nitq ardıcılığında real əksliklərin optimal dil işarəsi kimi gerçəkləşdiyi qənaətinə gəlir: *“Bu əlaqələrin dil reallığının təbiiliyi və effektivliyi müəllifin bədii estetik dünyagörüşünü, dünyaduyumunu əks etdirdiyindən təzad quruculuğunu da sənətkar fikrinin ümumi fəlsəfi və sosial-psixoloji kontekstində nəzərdən keçirmək lazımdır”* [1, s.143-144]. Z.Yaqubun poeziyasında bir sıra aforizmlər, deyimlər çox zaman təzad şəklində ifadə olunur. Bununla şair poetik mətndə daxili ekspressivliyi və kontrastlığı artırır. *“Hər toyun axırı döndü bir vaxt, // Mum oldu qara daş, əridi qaya”* sətirlərində şair toyla vaxt kontrast şəklində işlədərək poetik qarşıdurma yaratmışdır. Xalq arasında da toy və var (yas) həmişə kontrast şəklində işlədilir. *“Gah açılır-nur yağır, gah tutulur-çən gəlir, // Duyğumuz, düşüncəmiz zirvələrə tən gəlir”* sətirlərində də kontrast yaratmaq poetik diqqəti sematik vurğulara yönəlir. İki bəndlik *“Atama, müəllimimə”* şeirində təzad poetik-üslubi fiqur kimi əvvəldən axıra davm edir:

*Həyatın yolları yayla qış kimi,
İstidi, bürküdü, borandı, qardı.
Mənim taleyimi, gələcəyimi,
Düşünə-düşünə saçın ağardı.* [9, s.136]

Zəlimxan Yaqubun poetikasında poetik fiqurun müxtəlif formalarından zənginliklə istifadə edilir. Bu formalardan biri də şəxsləndirmə, canlandırma və ya nitqləndirmədir. Bu zaman şair hər hansı bir əşyanı insan halına qoyur və ya təsəvvür edir. Yəni maddi varlıqlar və abstrakt məfhumlar insan kimi göstərilir ki, bütün bunlar poetik mətndə nitqin obrazlılığını, poetikliyini şərtləndirmiş olur. Buna bəzən təcəssüm də deyilir. Z.Yaqub poeziyasında bu cür təcəssümlərə tez-tez rast gəlirik. *“Gecə yarıdan keçmiş, büsbütün şəhər yatır, // Şəhərin qucağında xeyir yatır, şər yatır”* misralarında şair canlılara məxsus yatmaq feilini şəhərə, daha sonra isə abstrakt məfhumlar *“xeyir”* və *“şər”*ə aid etməklə effektivlik yaratmış olur. Sonrakı sətirlərdə də şairin təcəssümü davam edir:

*Xoşbəxtin gözlərində xoş duyğular uyuyur,
Bədbəxtin gözlərində qəm yatır, kədər yatır.
Dünya hazırlıq görür sabaha qovuşmağa,
Səsi səhər çixacaq nə qədər xəbər yatır.* [9, s.125]

Zəlimxan Yaqub şeirinin üslubi xüsusiyyətlərindən bəhs edərkən şeirlərində və poemalarında tez-tez müraciət etdiyi təkrirləri xüsusi qeyd etmək lazım gəlir. Təkrirlərdən istifadə onun poetikasının əsas əlamətlərindən biridir. Əsəd Cahangir də şairin poetikasındakı bu xüsusiyyətə diqqət çəkərək yazır: *“Bəzən şair şeirin bütün rədif-qafiyə sistemini təkrirlər üzərində qurur və bu, onun şeirlərinin intinasiyasına xüsusi bir axıcılıq, musiqililik gətirir”* [6, s.80]. Şair bir çox halarda təkrirdən məqsədli şəkildə istifadə edərək şeirin ekspressivliyini artırır. Bu təkrirlər bəzən misranın əvvəlində (anafora), bəzən isə sonunda (epifora) gəlir.

Nəticə / Conclusion

Zəlimxan Yaqubun poetikası olduqca zəngindir; şeirlərində atalar sözləri, zərb-məsəllər, hikmətli ifadələr, aforizmlər xalq dilindən gələrək poeziyasında vətəndaşlıq hüququ qazanır. Üslubi poetik fiqur kimi şeirlərində ara-sıra görünən kinayə, eyhamlı ifadələr və sarkazmlar da həm canlılığı artırır, həm də mətne poetiklik gətirir. Onun poetik mətnlərində mübaliğə, poetik

müqayisələr və litotalar da üslubi poetik imkanları zənginləşdirən faktorlar kimi çıxış edir. Bütün bunlar Zəlimxan Yaqubun poeziyasını çoxsəsli edir, onu dil-üslub baxımından zənginləşdirir

Ədəbiyyat / *References*

1. Abdullayev, S. Dil və bədii qavrayış. – Bakı: Yazıçı, 1984. – 167 s.
2. Adilov, M. Alliterasiya//Azərbaycan dilinin üslubiyatı (oçerklər). – Bakı: 1970.
3. Cabbarov, X. Sənətkar, söz, üslub. – Bakı: Azər nəşr, 1993. – 199 s.
4. Виноградов, В.В. Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. – Москва, 1963. – 422 стр.
5. Ефимов, А. Образная речь//Вопросы литературы. – Москва: 1959.
6. Əsəd, C. Oх kimi atmaq istədim, yau kimi gərdiyim sözü. Zəlimxan Yaqub ədəbi düşüncədə, II c. – Bakı, Vətən, 2009.
7. Потебня, А.А. Эстетика и поэтика. – Москва: Искусство, 1976. – 190 с.
8. Yaqub, Z. Bir əli torpaqda, bir əli haqda. – Bakı: Azərbaycan nəşriyyatı, 1997. – 488 s.
9. Yaqub, Z. Özün basdırdığın ağaca söykən. 2 cildə, I c. – Bakı: Şərq-Qərb, 2010. – 284 s.

Поэтические фигуры в творчестве Залимхана Ягуба

Айгюль Чобанова

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА, диссертант

E-mail: acobanova1974@gmail.com

Резюме. В статье рассматриваются форма и богатство поэтических фигур в творчестве З.Ягуба. Показано, что одним из факторов, определяющих богатство и разнообразие поэтики любого поэта, является выразительная красота языка, эстетика, разнообразие форм выражения мысли, образности. В творчестве З.Ягуба расположение слов, форма выражения, интонация, разнообразие использования поэтических фигур и метафор, прежде всего, обогащают образное художественное мышление и формируют индивидуальный стиль поэта. Залимхан Ягуб максимально использовал все возможности языка как в устной речи, так и в своей поэзии. Конечно, главная и основная особенность его поэтического языка состоит в том, что он близок к живому народному разговорному языку и сохраняет его человечность и простоту. Он максимально использовал идиоматические слова, фразеологические сочетания, пословицы и поговорки, крылатые выражения, которые отчеканились в памяти народа и дошли до наших дней. Поэтика Залимхана Ягуба весьма богата: пословицы, поговорки, мудрые изречения, афоризмы в его стихах происходят из народного языка и приобретают в его поэзии право гражданства. В его стихах богатые иносказания, метафоры, контрасты, метонимия, синтаксические повторы, а также ирония, аллюзивные выражения и сарказм как поэтические фигуры стилистики повышают живость и придают тексту поэтичность. В его поэтических текстах обмен, поэтические сравнения и литоты выступают факторами, стилистически обогащающими поэтические возможности. Все это делает поэзию Залимхана Ягуба полифонической, обогащает ее в языковом и стилевом отношении.

Ключевые слова: З.Ягуб, поэтическая фигура, аллитерация, синтаксические повторы, ассонанс